
RUSSELL, Nerissa, *Social Zooarchaeology. Humans and Animals in Prehistory*, Cambridge University Press, Nova York, 2012, 548 p., 2 taules, ISBN: 978-0-521-14311-0.

Una vegada més, l'editorial universitària Cambridge University Press ens ofereix un nou títol dins l'estudi de la zooarqueologia. Aquesta vegada no es tracta d'un manual d'anàlisi o metodologia i de les informacions que ens poden donar les restes òssies d'animals, sinó que estem davant d'un llibre on se'ns mostren els diferents rols que han tingut les espècies animals amb els éssers humans al llarg de la Prehistòria (però també la història) sota el títol *Social Zooarchaeology. Humans and animals in Prehistory* (2012).

L'autora, Nerissa Russell, és una zooarqueòloga nord-americana amb treballs dedicats a la fauna, la indústria òssia i l'origen de l'agricultura, i és especialista en l'Est d'Europa i el Pròxim Orient (concretament en períodes del Neolític), on cal destacar els seus treballs al jaciment de Çatalhöyük (Turquia).

Aquest llibre, que engloba una multiplicitat d'aspectes sobre la relació entre humans i animals, és el resultat, segons s'explica en el prefaci, d'un seguit de converses que van tenir lloc, entre alumnes i col·legues, en dos cursos que l'autora va oferir a la Universitat de Califòrnia (UCLA, Los Angeles) i a la Universitat de Cornell (Nova York), cursos que van dur el títol *Beyond Protein and Calories* i *Humans and Animals*.

A partir d'aquests dos títols, Nerissa Russell ha conformat l'essència del títol que aquí es ressenya, és a dir, tot allò que es mou entre els grups humans i els animals, i tot allò que rau enllà de la visió alimentària dels segons. La intenció del llibre, tal i com l'autora exposa en el primer capítol, és redreçar el desequilibri en les interpretacions zooarqueològiques, sovint massa centrades en qüestions de caire purament econòmic.

A través dels 10 capítols que componen el llibre, l'autora ens presenta diverses realitats que formen un tot. Aborda, no només la importància que aquestes han tingut (i tenen) en qüestions alimentàries, sinó també, i seguint els continguts del llibre: la importància com a símbols en diferents tipus de rituals, com a animals caçats, diferents extincions d'espècies animals, la domesticació i la relació que aquesta comporta, les relacions entre els animals de companyia i els humans, la riquesa animal, els usos de la carn com a element de consum i com a protagonista de banquets, o fins i tot en el seu ús medicinal. Tot això ve il·lustrat amb diversos exemples de treballs de cas que van des de la Prehistòria fins estudis sobre tribus actuals, esmentant sempre diversos aspectes a tenir en compte quan es volen estudiar aquestes relacions a través del registre zooarqueològic.

Cal destacar que el llibre disposa d'una bibliografia molt extensa (un total de 142 pàgines) i d'un índex de paraules clau, tan de conceptes com de topònims. Pel que fa als recursos bibliogràfics, l'autora no només es basa en títols de l'arqueologia o la zooarqueologia, sinó també en treballs que beuen de la història, l'antropologia i l'etnografia.

En el primer capítol, *Beyond protein and calories*, trobem l'objectiu i els interessos que hi ha rere el llibre. L'autora comença per la relació més generalitzada quan hom parla sobre grups humans i animals, partint dels conceptes «subsistència» i «economia», i del vincle

que hi ha entre la gestió dels recursos bàsics (entre els quals els animals) i les persones. D'altra banda, però, ja destaca que aquesta importància dels animals en la vida dels humans, no només és per l'alimentació, sinó també pel que fa a la seva importància social i simbòlica, apuntant la varietat de rols que aquests tenen: animals de companyia, símbols, riquesa, objectes de festeig i sacrifici, etc. És a dir, el llibre té un interès rellevant, ja que intenta posar en el centre de les interpretacions zoològiques la qüestió social. En aquest capítol, l'autora apunta que el llibre està adreçat a prehistoriadors, però que la majoria de discussions poden ser aplicables a períodes posteriors, qüestió que ella mateixa resol, ja que fa diverses referències a d'altres períodes històrics.

En el segon capítol, *Animal Symbols*, fa un repàs dels animals com a metàfores, extensament estudiats a través de l'art, fent un recorregut a través de diferents autors sobre com l'art ha representat els animals; destacant les deïtats zoomorfes, en primer lloc, però també sobre el totemisme, els tabús que certes cultures tenen al voltant de determinades espècies animals i, fins i tot, les lluites que tenien lloc entre els humans i els animals (des dels braus fins les lluites a l'arena en època romana) per tal de construir el discurs del vessant salvatge d'aquests últims.

El tercer capítol segueix el discurs de l'anterior. Sota el títol *Animals in ritual*, descriu què s'entén per «ritual» i «ritualització». Ho duu a terme, com en tot el llibre, a través d'un bon repàs bibliogràfic, exposant l'opinió de cada autor. L'autora comenta l'avanç que s'ha fet en els estudis zoològics, tenint en compte el fet ritual com a causa de la formació de certs dipòsits, i considera que en alguns casos on aquest es detecta, sovint com una cosa apartada de la vida quotidiana, en realitat està informant i modelant pràctiques diàries. Al llarg d'aquestes pàgines es presenta la condició de l'animal sacrificat (com a caçat i com a objecte ritual a posteriori), altres dipòsits de restes animals que van més enllà del registre funerari o del simple conjunt de deixalla (com ara els dipòsits d'abandonament i fundacionals), el concepte de sacrifici i de mort ritual i, finalment, les evidències del sacrifici que podem detectar a través de les bases de l'etnografia i la història, per una banda, i l'arqueologia, per l'altra. Aquest capítol, a més a més, ens porta a d'altres aspectes que hi ha més enllà de les restes animals com a objectiu del sacrifici, com és el cas de l'ús d'aquests individus sacrificats en les pràctiques endevinatòries (com ara els astràgals, les escàpules o altres parts del cos). Destaquem també el curiós apartat sobre l'ús de parafernàlia i d'indumentàries d'animals per part dels xamans, el ball (o dansa) i el ritus que hi ha al seu voltant.

En el quart capítol l'autora ens torna a parlar de l'animal sacrificat, però aquesta vegada des del punt de vista de la caça, amb el títol *Hunting and Humanity*. En aquest cas, la relació entre els grups humans i els animals queda palesa al voltant de les diverses motivacions que porten a realitzar aquesta activitat i en diferents tipus de caça establerts (subsistència, ritual i per deport), dedicant un apartat a les actituds que els humans tenen en el fet de caçar, sobretot de caçar allò que és salvatge.

En el cinquè capítol, titulat *Extinctions*, l'autora ens ofereix un viatge a través de diverses parts del món on la relació home-animal ha portat certes espècies a l'extinció. En aquest

capítol, a més a més, dedica un apartat a les diferents extincions que van tenir lloc especialment durant el Pleistocè.

En els capítols 6 i 7 (*Domestication as a human-animal relationship* i *Pets and other human-animal relationships*, respectivament) ens parla d'una de les gran relacions entre els grups humans del passat i els animals: la domesticació i les seves conseqüències. En primer terme l'autora fa una reflexió teòrica sobre la domesticació (definició i orígens, especialment) i després desenvolupa el seu discurs a través de les relacions amb els animals com a mascotes o animals de companyia, fent una menció especial al cas del gos a l'apartat *Man's best friend*. Aquest apartat és interessant, ja que no només esmenta els diversos rols que aquest animal ha tingut amb relació als éssers humans al llarg de la Prehistòria, sinó que també fa un repàs a través de diferents parts del món i de cultures, tot fent ús de l'etnografia.

En el vuitè capítol, *Animal wealth*, l'autora ens presenta la qüestió del valor de l'animal, més enllà de la importància alimentària que se n'extreu dels estudis zooarqueològics. A través de diversos autors i repassant diverses teories, torna a fer ús de l'etnografia per resseguir diferents cultures i la seva manera de valorar els animals (fonts d'obtenció de carn i de llet, força de treball, escalfor, béns de prestigi, capital, etc.). Destaquem d'aquest capítol l'apartat dedicat a la importància dels ramats i les diferents estratègies adoptades per part dels grups culturals en funció de la riquesa que la seva possessió atorga o els beneficis que els animals d'aquests ramats podien aportar a llarg termini. Fa també una pinzellada al vessant social de posseir aquesta riquesa animal: la desigualtat (exemplificat amb societats actuals que podem assimilar a societats de *Big-Man*) i les relacions de dependència. A més a més, també enllaça la idea de la propietat de l'animal (i de domesticació) amb el naixement de l'agricultura al Proper Orient (zona i període cronocultural ben coneguts per l'autora). Val a dir, però, que malgrat centrar-se especialment en la seva zona d'estudi, fa certes reflexions respecte a d'altres zones i períodes, com ara l'Europa central o l'època romana.

El novè capítol porta per títol *Man beyond diet*, on l'autora tracta aspectes tan interessants com la comensalitat i la pràctica del banquet; és a dir, com la carn actua com a component social dins del grup humà. Una vegada més, en aquest capítol, torna a fer ús de l'antropologia sociocultural, l'etnografia i la història, a part de la vasta bibliografia que la zooarqueologia està produint des dels últims anys sobre aquesta temàtica. En primer lloc, tracta dels diferents elements que els autors i especialistes tenen en compte a l'hora de d'abordar aquest tema: naturalment les restes d'origen animal, però també altres objectes com ara la ceràmica o els utensilis relacionats amb els banquets, i els textos escrits. En aquest capítol trobem, doncs, en primer terme, apartats dedicats al fet de compartir la carn caçada i la propietat que s'atribueix a la persona que l'ha caçada (amb exemples no només de la Prehistòria en grups de caçadors-recol·lectors, sinó també de societats actuals). Un altre bloc són els apartats que versen sobre el fenomen del banquet. L'autora, en aquest punt, torna a demostrar un bon domini de la bibliografia, ja que fa un repàs dels diversos autors que estudien aquest extens camp: les idees que envolten la definició del banquet i els diferents tipus que se n'han establert, el vessant social, polític i ideològic que les diferents societats extreuen d'aquestes pràctiques, i els diversos elements que hi poden anar associats. Tot

això amb un seguit d'exemples i de casuística que porten l'arqueòleg i el zooarqueòleg a detectar i a analitzar aquests contextos. En aquest capítol, a més a més, s'apunta la importància que tenen certes parts dels animals més enllà de la seva contribució càrnia, com ara els usos medicinals, i també la informació que poden aportar les marques sobre les carcasses animals a l'hora de reconstruir els processos d'escorxament i d'esquarterament.

Finalment, i encara que a l'índex no puguem trobar un capítol que porti per nom *Discussion*, el capítol 10, *Studying human-animal relations*, en seria un bon exemple. Es tracta d'un seguit de pàgines on l'autora torna a reafirmar-se en les intencions del llibre: tenir en compte tots els elements tractats, aspectes socials i també simbòlics dels animals com a éssers vius, però també dels animals com a carn. Per tant, que es valori aquest nou vessant interpretatiu i la nova lectura que se'n pot fer des dels estudis zooarqueològics. L'autora, a més a més, utilitza aquest darrer capítol per a parlar d'altres aspectes no tractats de manera tan extensa al llarg del llibre, com ara les patologies animals i la importància de la tafonomia més enllà de les mateixes alteracions, sobretot per a comprendre la dinàmica que té lloc des del conjunt animal viu que estaria en el jaciment estudiat, fins al conjunt que perdura al llarg del temps i que recuperem en les excavacions arqueològiques. A l'últim, determina la importància decisiva de l'estudi dels contextos perquè en puguem extreure el màxim d'informació.

Creiem, doncs, molt encertada l'aparició d'aquest títol, ja que considerem de gran importància la línia interpretativa dels aspectes socials a partir dels estudis zooarqueològics. No hi ha cap mena de dubte que, gràcies a l'extensa bibliografia i a la capacitat de síntesi de l'autora, aquest llibre és un molt bon punt de partida per a tothom que hi pugui estar interessat.

Així i tot, *Social Zooarchaeology* és pobre pel que fa al material gràfic, ja que la publicació només inclou dues taules; malgrat que ens obre un gran ventall sobre els diferents conceptes als quals podem recórrer quan es tracta de valorar quines eren les relacions entre els éssers humans i els animals, i per tant ser un molt bon compendi, trobem a faltar mapes, fotografies, taules, etc. per a acabar d'il·lustrar l'enorme quantitat d'informació donada.

Laia Font Valentín

EARLE, Timothy K. i KRISTIANSEN, Kristian (eds.), *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe and Scandinavia Compared*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, 303 p., ISBN 978-0-521-74835-3.

Presentem la ressenya del llibre *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe and Scandinavia Compared*. Es tracta d'una obra editada per Timothy K. Earle i Kristian Kristiansen per a posar al dia els coneixements de les societats de l'Edat del Bronze en